

**Жумашева А.Б., э.ғ.м., оқытушы (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)
Малагаздаров Б, Сабыржанов Р. 2 курс студенттері
(академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)**

ЖАҒАНДЫҚ КӨЛЕМДЕ «ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКАҒА» ӨТУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

XXI ғасырдың алғашқы жылдарынан бастап «Жасыл» экономика сөзі халыққа мәлім. «Жасыл» экономика елдердің табиғатын жақсартатын экономиканың жаңа салалары, табиғатқа көмек беруге және пайда келтіруге бағытталған жаңа технологиялар ретіндегі экожүйелік өзіндік түрі және экологиялық таза өнімдерді құру болып табылатын дамудың жаңа кезеңіне ауысуы деп есептейді.

«Жасыл экономика» - бұл адамдардың тұрақты әл-ауқаты ортасының жақсаруын көздейтін әлемдік экономиканың жаһандық даму курсы.

Жасыл экономика – табиғи қорларды тиімді пайдалану есебінен қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған, сондай-ақ соңғы пайдалану өнімдерін өндірістік циклге қайтаруды қамтамасыз ететін экономика.

«Жасыл» экономика кедей елдердің дамуына және бай елдердегі кедейлердің қысқаруына ықпал етеді. Халықаралық сарапшылардың пікірінше, мемлекет «жасыл» экономикаға көшуде мынадай міндеттерді шешуі тиіс:

- экологиялық салықтарды енгізу;
- «қоңыр» өнеркәсіп үшін мемлекеттік субсидияларды азайтып, экологиялық талаптарды күшейту; «Қоңыр» өнеркәсіп қазіргі күнгі дәстүрлі яғни ресурстарды ысыраппен пайдалануды, өндірісте көміртектің көп пайдаланылуын білдіреді.
- «жасыл» өнеркәсіпке мемлекеттік инвестициялар жасау;
- жаңа «жасыл» технологияларды трансферттеу мен енгізу.

Қазіргі кезде жасыл экономиканы зерттеп жүрген әйгілі экономистер М.Букчин, Дж.Джекобс, Р.Карсон, Э.Ф.Шумахер, Р.Костанца, Л.Маргулис, Д.Кортен, Б.Фаллер, Х.Дэли, С.А.Липина, Д.Медоуз, С.Хоукен, А.Тверски және т.б. қарастырады.

Қазіргі таңда дүниежүзінің көптеген елдері жасыл экономика принципін қабылдаған. Осы мемлекеттердің экономикалық даму саясаты өнеркәсіптік өндіріс өсімін оңтайландыруға және қоршаған ортаға үнемді көзқарасқа негізделеді. 2013 жылдың 1 маусымында Қазақстан Президенті Н.Назарбаев Қазақстан Республикасы «жасыл экономикаға» өту Тұжырымдамасы жөніндегі Жарлыққа қол қойды.

UNEP анықтамасы бойынша Жасыл экономика – бұл жердің табиғи капиталын құратын және арттыратын немесе экологиялық қауіптер мен тәуекелдерді азайтатын салалар;

БҰҰ анықтамасы бойынша Жасыл экономика – бұл экономикалық тәуекелдер мен табиғи ресурстар тапшылығын қысқартатын және халықтың тұрмыстық игілігін жақсартып, әлеуметтік теңдікке алып келетін экономика;

Жасыл экономиканың артықшылықтары:

- бүкіл әлемде күн батареяларын қолдану мүмкіндіктері;
- газбен жұмыс жасайтын жолаушылар тасымалын ұйымдастырушы көліктерді енгізу;
- қайта өңдейтін зауыттар салуды арттыру;
- климаттың өзгеруі жағдайында қолданылатын асфальтбетондық технологияларды қолдану;
- қоршаған ортаға зиянсыз эко жеңіл көліктерді пайдалану мүмкіндігі;
- кәріз қалдықтарын қайта пайдалану қажеттілігі және т.б.

Қазақстанда «жасыл экономика» бағдарламасы бойынша жұмыстар үш негізгі кезеңде жүргізіледі:

Бірінші кезеңде 2013-2020 жылдары - мемлекеттің негізгі басымдығы ресурстарды тиімді пайдалану мен қоршаған ортаны қорғау қызметінің тиімділігін арттыру, сол сияқты «жасыл» инфрақұрылым құру болады.

Екінші кезең барысында 2020-2030 жылдары қалыптасқан «жасыл» инфрақұрылым негізінде суды үнемдеп пайдалану, қалпына келетін энергетиканы дамытуды ынталандыру мен кеңінен енгізуді қолдау, энергетикалық тиімділіктің жоғары стандарттары негізінде құрылыс жүргізуге бағытталған ұлттық экономиканы бетбұрыстандыру жүргізіледі.

Үшінші кезеңде 2030-2050 жылдары ұлттық экономиканы «үшінші өнеркәсіптік төңкеріс» қағидасына көшіру қарастырылған. Ол табиғи ресурстарды олардың жаңартылу мен тұрақтылық негізінде қолданылуын пайымдайды. Тұжырымдама бойынша «жасыл экономикаға» көшу шаралары мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылады: су ресурстарын тұрықты пайдалану, тұрақты және жоғары өнімді ауыл шаруашылығын дамыту, энергияны үнемдеу мен энергетикалық тиімділікті арттыру, қалдықтарды басқару жүйесі, ауаны ластауды азайту, экожүйелерді тиімді басқару.

«Жасыл» экономикаға өткен елдерден мысал келтіретін болсақ: Оңтүстік Корея «жасыл өсімді» ұлттық стратегия ретінде қабылдаған алғашқы ел болып отыр. Бұл стратегия шеңберінде негізінен үш элементке баса назар аударылады, олар өнеркәсіп, энергетика және инвестиция. Энергетикалық және басқа да ресурстарды минималды пайдалана отырып, өндірістік экономикалық қызмет ауқымын сақтау қоршаған ортаға қысым жасауды минимумға жеткізу, инвестицияны табиғатты қорғау және экономикалық өсудің қозғаушы күшіне айналдыру мақсаттары қарастырылған.

БҰҰ сарапшылары Қазақстанда «жасыл» экономиканы енгізу үшін бес маңызды секторды атап көрсетті:

- энергия (электр энергиясы, жылу, мұнай және газ) – Мұнайгаз секторы Қазақстанның маңызды саласы болып қалып отыр. Ол ЖҰӨ 30% мен экспорттың 60% құрайды. Қазақстан «жасыл» экономикаға көшу үшін мұнайгаз секторына бірыңғай сенім артудан біртіндеп арылуы тиіс;

- Су – Қазақстан 2018 жылға қарай су тұтыну көлемін қысқартуды басыңқы бағыттардың бірі ретінде қарастырып отыр. Сонымен бірге таза ауыз су тапшылығын елдегі халықтың 20% сезініп отыр, кейде су сапасын нормативтік талаптарға сай келмейді. Сумен қамсыздандыру ЖҰӨ 2% ғана құрайды;

- Қалдықтар. Қалдықтарды қайтара өңдеу бар болғаны 20%. Үкімет 2020 жылға қарай қалдықтарды утилизациялауды 70% жеткізуді жоспарлап отыр. Қазіргі күні Қазақстан қауіпті қалдықтарды жинақтаудан Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінің арасында екінші орында болып табылады.

- Ауыл шаруашылығы, балық аулау және орман шаруашылығы. Аталған сектор көшет газдарының шығарылымының 10% құрайды. Ауыл шаруашылығы ұлттық ЖҰӨ 5% мен экспорттың 2% құрайды. Қазақстан үшін бидай өсіру мен оны экспорттау ісі басыңқы болып қала береді, себебі біздің еліміз бидай экспорттаушы әлемдік бестікке енеді.

- Көлік. Қазақстандағы тасымалдаудың басым бөлігі дизель/бензинге тиісті. Ол ең алдымен ауаны ластауға әсерін тигізеді. Тасымалдау секторы Қазақстанның ЖҰӨ 8% береді, сондықтан да елдің көлік әлеуетін арттыру маңызды болып табылады.

Бүгінгі таңда жасыл экономиканың дамуы ерекше мәнге ие болды. Еуроодақта «жасыл экономика» секторы 2 трлн. евроға жуық іскерлік айналымға ие және 22 млн. астам адамды немесе ЕО-тың еңбекке жарамды халқының 9% жұмыспен қамтуда.

Аталған нарықта Германия мен Оңтүстік Корея кәсіпорындары көшбасшылар болып табылады, бұл негізінен, осы елдерде «жасыл» секторға көрсетілетін ауқымды мемлекеттік қолдаумен шарттастырылған.

«Жасыл» технологиялар нарығындағы әлемдік көшбасшылардың бірі болып Германия табылады – қазіргі кезде, әлем бойынша патенттелетін бүкіл технологиялардың экология саласындағы 23%-ы және күн мен жел энергетикасы саласындағы 30%-дан астамы неміс компанияларына тиесілі болып келеді. «Жасыл» сектор кәсіпорындарында 2 млн-ға жуық адам немесе Германияның экономикалық белсенді бүкіл халқының 4,5%-ы жұмыс істейді және берілген көрсеткіш тұрақты өсу тенденциясына ие. Соңғы жылдар

ішінде, тек қайта қалпына келетін энергетика саласында ғана 370 мыңға жуық жаңа жұмыс орындары құрылған. Жасыл экономиканы дамытуға негізгі 7 бағыттары белгіленген, олар:

1. Бірінші бағыт – жаңартылған энергия көздерін еңгізу.
2. Екінші бағыт – тұрғын үй коммуналдық шаруашылығындағы энергия тиімділігі.
3. Үшінші кезең – ауыл-шаруашылық органикалық егін шаруашылығы.
4. Төртінші бағыт – қалдықтарды басқару жүйесі.
5. Бесінші бағыт – су қорларын басқару жүйелерін жетілдіру.
6. Алтыншы бағыт – таза көлікті дамыту.
7. Жетінші бағыт – экожүйелерді сақтау және тиімді басқару.

Қалдықтарды өндірістік өнімнің қайталама өнімі ретінде пайдалану. Мысалы қайта өндіру арқылы көптеген қоқысты өндіріп пайдаға асыру.

Еуропа елдері 2000 жылдан бастап қоқысты қайта өндіру арқылы көшелердің, аулаларды тазартқан. Бұл тазалыққа қол жеткізу үшін көптеген жұмыстар жасалынған атап өтсек ескертпе парақшаларын үйлерге тарату және сол ережемен жүрмеген тұрғындарға айыппұл төлеттірген. Мысалы: Швейцария елін алсақ елі өте кішкентай карта бетінен жөнді көрінбейді, елі кішкентай болғандықтан қоқыс мәселесі ел басшыларын мазалатып, сол мәселенің шешімін тапқан

«Жасыл экономика» түсінігі көп жағдайларда, кеңінен қолданылатын «орнықты даму» түсінігімен қарым-қатынаста болады, орнықты дамудың негізгі мәні заманауи даму қазіргі уақыттың қажеттіліктерін қанағаттандырып қана қоймай, болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға қабілеттерін қауіпке салмау тезисіне негізделеді. Энергияның қайта қалпына келетін көздерін, ресурстарды үнемдейтін технологияларды және қалдықтарды қайта өңдеуді кеңінен қолдануға негізделген «жасыл экономика» орнықты дамудың қажетті элементі болып табылатындығы сөзсіз.

Тұжырымдама 2050 ж. дейін үш кезеңде жүзеге асырылатын болады, осы жылдар ішінде ҚР экономикасының табиғат ресурстарын қайта қалпына келуі және тұрақтылығы шарттарында пайдалануға негізделген Үшінші өнеркәсіптік төңкеріс қағидаларына өтуі қамтамасыз етілуі тиіс.

Бағалаулар бойынша, 2050 ж. қарай «жасыл экономика» шегіндегі өзгерістер ЖІӨ-ді қосымша 3%-ға арттыруға, 500 мыңнан астам жаңа жұмыс орындарын құруға, өнеркәсіп пен қызмет көрсетудің жаңа салаларын құрастыруға, халық үшін өмір сүру сапасының жоғары стандарттарын жаппай қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ҚР «жасыл экономиканың» дамуына Астанада ЭКСПО-2017 «Болашақ энергиясы» әлемдік көрмесін өткізу әсер етеді.

«Жасыл экономика» саласындағы анықтамалар ішінде «жасыл ұлттық есеп» термині де қолданыс табады.

Ол жалпы ішкі өнім немесе табиғат ортасының сапасын сақтауға және ресурстардың сарқылуына жинақтар секілді параметрлерді үйлестіреді.

Түзетілген таза жинақтар өзіне білім беруге шығындарды және энергияның, пайдалы қазбалардың, ормандардың азуына шегерулер мен көміртегі диоксидінің және ластанулардың шығарылуларына залалдарды қосады. Бұл экономикадағы бүкіл капиталдың – қаржылық, физикалық, адами, экологиялық – жиынтық шамасы. Ол капиталдың алуан түрлері идеалды субститут болып табылатындығын ұйғарады, яғни қаржылық жинақтар табиғат ресурстарының шығындарының орнын толтыруға қабілетті.

Қазақстанда «Жасыл» экономика толық жұмыс жасаса, экологиялық тұрғыда – табиғатты қорғай алу, халыққа – жұмыспен толығымен қамтылу, үкіметке – жұмыссыздық пен табиғатты қорғау мүмкіндігі болар еді.

Әдебиеттер

1. АбдуалиеваЛ. Инвестиции в «зеленые» технологии // Казахстанская правда. - 2013. - 12 июля. - С. 9.

2. http://ef.enu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=899%3A2015-06-10-03-38-13&catid=3%3A2011-07-04-16-43-09&lang=ru
3. http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/bissness/bus_nat_eco/ecologiya/article/green_ekonomika

**Жұмашева А. Б., э.ғ.м., оқытушы (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ),
Саринова М.К., Серік Г.А., 2-курс студенттері
(академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ ДЕНГЕЙІ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

Жұмыссыздық–елдегі еңбекке қабілетті тұрғындардың бір бөлігі өзіне пайдалы еңбекпен айналысатын кәсіп таба алмай дағдаратын әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Кез келген қоғамдағы экономикалық даму барысында тұтыну тауарларының сұранымы құрылымында және өндіріс технологиясында маңызды өзгерістер болады. Бұл өзгерістер өз кезегінде жұмыс күшіне жалпы сұранымның құрылымын да өзгертеді. Осындай өзгерістерге байланысты кәсіптердің кейбір түрлері азаяды не қысқарады, ал басқа бір түрлері көбейеді. Қоғамдағы жұмыссыздықтың пайда болу себебі жұмыс күшінің осы өзгерістерге баяу ыңғайланатындығына және оның құрылымының нақты жұмыс орнына сай келмейтіндігіне байланысты болады.

Қазақстан егемендік алғаннан кейін экономикадағы нарықтық қатынастарының қалыптасуы еңбек нарығы құрылымының өзгеруімен бірге жүрді. Жұмыс күшінің әрекет етуінің жаңа шарттары анықталды, жұмыс күшіне сұраныстың сандық және сапалық сипаты өзгерді. Еңбек нарығын реформалау мемлекетпен басқарылатын жұмысбастылық және жалақы төлеу жүйесін, осы факторлардағы сұраныс пен ұсыныстардың нарықтық күштерін анықтайтын алмастыруды көздейді.

Жұмыссыздықтың түрлері:

- Уақытша жұмыссыздық. Бұл жұмыссыздық уақытша болдады, ол адамдардың жұмыс орнын ауыстыра бергісі келгеннен туады. Алайда бір жұмыс орнынан екіншісіне көшу белгілі бір уақытты керек етеді, әсіресе жаңа жұмыс орны елдің басқа бір аймағында болса. Осы аралықта адамдар жұмыс істемейтін уақыт уақытша (фрикциялық) жұмыссыздыққа жатады.

- Құрылымдық жұмыссыздық. Жұмыссыздықтың бұл түрінің пайда болуына техникалық прогресс себепші, өйткені бұл процестің нәтижесінде кейбір мамандықтар өшіп, олардың орнына жаңа мамандықтар дүниеге келеді. Әсіресе біздің елімізде соңғы он жылда құрылымдық жұмыссыздық айқын қылаң берді. Әміршіл экономиканың нарықтық экономикаға көшу барысы бір мамандыққа сұранымның азайып, екінші мамандыққа өсуімен қатар жүрді. Мұндай жағдайда жұмыссыз қалған адамдардың жаңа жағдайға бейімделе білуі, еңбек нарығында сол сәтте сұранымға ие жаңа мамандық алуға құлшыныс таныта білуі маңызды.

- Маусымдық жұмыссыздық. Маусымдық жұмыссыздық қызметі белгілі бір маусым кезінде жүретін жекелеген салаларға тән. Бұл әсіресе қысы мен жазы климат жағдайы бойынша күрт өзгеше болып келетін елдерге қатысты.

- Циклдік жұмыссыздық. Жұмыссыздықтың бұл түрі елдегі экономикалық құлдырау кезінде бой көрсетеді. Құлдырауға барлық дерлік тауар және қызмет көрсетулерге сатып алушылар сұранысының төмендеуі, өндірістің қысқаруы, демек жұмыс орындарының қысқарып, жұмыссыздар санының көбеюі тән болып келеді.

Жұмыспен қамту 2020-Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі ұсынған мемлекеттік бағдарлама. Бағдарламаның мақсаты - жұмыспен